

Két beszélgetés Bankó Károlynéval (2007. január)

Első beszélgetés

BT: Egyszer Istók Katit helyettesítettem, aki előtte panaszkodott nekem, hogy nem csinálják meg a gyerekek a dekorációt az osztályban. Amikor meghallottam, mikor jön vissza a betegsége után, azt mondtam a gyerekeknek, hogy ha igazán szeretitek az osztályfőnököt, és örömet akartok szerezni neki, mire visszajön, megcsináljuk a dekorációt, kérek jelentkezéseket. Ha nem maradtam volna ott, nem tudom, mi lett volna belőle, de megcsináltuk gyönyörűen, az osztály dekorálva várta a visszatérő osztályfőnököt.

Ott nem a saját osztályom gyerekeivel beszélgettem, hanem velük. Azt mondja az egyik nekem: nem tetszik megharagudni, ha mondok valamit? Mondom, miért haragudnék, mondjad. Azt mondja, hogy én a kémiát nem szeretem és mindig azon csodálkozom, hogy a tanár nő hogy választott ilyen tárgyat. Miért, mondom, milyen szakra kellett volna nekem menni? Azt mondta, osztályfőnöki szakra. Én ezen azóta is rengetegszer elgondolkodom, hogy milyen érdekesek a gyerekek, hogyan látják a tanárt.

Én Zsuzsával nagyon jóban voltam, szerettem Zsuzsát, az osztályával is jóban voltam. Ahol én jóban voltam az osztályfőnökkel, oda általában hívtak. Mentem Zsuzsával is kirándulni, Istók Katival voltam sokat kirándulni, amikor már nem voltam osztályfőnök – azért én ismertem ezeket az osztályokat.

Elmondom Zoli történetét, mert azt az életben nem fogom elfelejteni. Kémiából érettségire jelentkezett, de negyedikben nincs nekik kémia. Megállapodtunk, hogy Zoli, én beosztom az anyagot, és ha problémád van, akkor a lyukas órámra bejössz. Ez meg is történt egy hétfői napon, ott volt a szertárban, én elmentem tanítani, és a következő órára lyukas óra volt. Jön Zoli lelkesen, hogy hoztam a tanárnőnek süteményt, édesanyám készítette és olyan finom. Mondtam, jól van Zolikám, ülj le és nézd át az anyagot. És képzelj el, kijövök egy óra múlva az óráról, és ott ül Zoli összetörve. Azt mondja, nagy baj van. Nem tudtam, mi lehet, azt hittem, valamihez hozzányúlt vagy valamit kiöntött a szertárban. Azt mondja: az a baj, hogy a két szelet közül az egyiket megettem, mert olyan éhes voltam.

Zoli azóta is minden évben eljön Teréz-napkor és hoz virágot. Ezek olyan érdekességek, amiket egy tanár soha nem felejt el. Mert az az őszinteség meg az a fiatalos báj, hogy nagy szeretettel hozza a süteményt, de aztán éhes lesz és megeszi és ezt bevallja szemközt... ez nem kis dolog, azt hiszem.

A tanári diploma megszerzése után először egy közgazdasági technikumba kerültem. Ott három évig voltam, 56-ig, amikor az első gyermekem megszületett. Mint utólag kiderült, nekem mint fiatal tanárnak olyan osztályt adtak osztályfőnökségre, akit az ott lévő tantestületből senki nem vállalt.

Előző évben szénszünetet csináltak maguknak egy napra, és az igazgatónő ezt nem tudta megbocsátani ennek az osztálynak. Ez számomra akkor derült ki, amikor a gyerekek mondták nekem, hogy nem tarthatnak Mikulás-napot. Miért nem? Azért, mert büntetésben vannak, mert tavaly ezt meg ezt csinálták. Mondom, az már nem érvényes erre az évre, az biztos. De egyszerűen nem tudta nekik az igazgatónő elfelejteni, és én annyira megsajnáltam őket, hogy azt mondtam: lesz Mikulás-délutánotok, eljöttök ide a Fehérvári útra. Ebben a lakásban akkor egy rekamié volt meg még tán asztal se. Beállítottak a gyerekek, és egy nagyon hangulatos osztály Mikulás-délután rendeztünk.

Miután megszületett a lányom, én kértem az áthelyezésemet, mivel Budáról kijárni Újpestre elég körülményes volt akkor még, és így kerültem a Bolyaiba, ahol akkor még Benczédy volt az igazgató. Két évig tiszta fiúosztályokkal voltam – a közgazdaságiban tiszta lányosztály volt. Itt ismerkedtem meg Ferivel; ő is odakerült, tanítottam az ő osztályában is. Aztán amikor őt elhívták a Berzsenyibe igazgatónak, szólt nekem, hogy van-e kedvem átjönni nekem is a Berzsenyibe. Így kerültem a Berzsenyibe, ahol vegyes osztályaim voltak.

Tehát minden helyváltóztatásom egy bizonyos újdonságot hozott a pedagógus életembe meg gondolkodásomba. Más volt a tiszta lányosztály, más volt a tiszta fiúosztály – az nagyon jó volt, meg kell mondjam. Úgyhogy a Berzsenyiben az első kritikát Tegye Terikétől kaptam: „Látszik rajtad, hogy a fiúk a kedvenceid”. Mondtam, hogy nem a kedvenceim, hanem jobban ismerem őket, hát tiszta fiúosztályban tanítottam több éven keresztül.

A Berzsenyiben három osztályt vittem végig. Az első osztály általános tantervű volt, a második és a harmadik tagozatos. Meg kell mondani, hogy én a magam tanári praxisában nagy különbséget éreztem az osztályok között. Határozottan jó volt, hogy

a matektagozat mellett behozták az angol-orosz és a matek-fizika tagozatot is, mert így ezeknek az életét is jobban megismertem. A legelső osztályom általános tantervű volt és nagyon nagy létszámú: másodikban negyvennégyen voltak. Nem láttam az osztályban a sor végét. Sok gondom volt velük, nem volt elég harmonikus a kapcsolatom ezzel az osztállyal. A Bolyais osztályok fegyelméhez képest ez egy szétesett társaság volt, nagyon nehezen tudtam kialakítani a közösséget. A szülők bejöttek hozzám panaszkodni, hogy délutánonként feljárnak egymáshoz a fiúk és isznak.

Azért leérettségiztek, és utána kaptam egy új osztályt, angol-orosz tagozatos. Nekem az volt az érzésem, hogy szellemi minőségkülönbség volt azért a két osztály között. Az általános tantervű osztályban nem volt sikk a tanulás. A gondolkodás igen, a tanulás meg a munka kevésbé. Nehezen alakultak ki a pályaelképzeléseik is, hogy mit csinálnak érettségi után. Nem olyan céltudatos és célratörő volt ez a társaság, amikor elindult az osztály, mint az angol-orosz tagozatos. Úgy érzem, a tagozat egy kicsit növelte a gyerekek ambícióit: azzal, hogy tagozatos osztályba iratkoztak, már volt valami elképzelésük a jövőről. Ugyanezt tapasztaltam a fizikatagozaton is.

A második osztályomban a gyerekek azért lettek tündibündik, mert ezután a sikertelen első osztályfőnöki munka után náluk sokkal hamarabb kialakult egy közösség. Volt az osztályban közösségi élet: aranyosak voltak az osztálykarácsonyok, tartottak egymásnak születésnapokat, és céltudatosabbak voltak, jobban tanultak, mint az általános tantervű osztályban tapasztaltam. Nagyon fájdalmas volt a búcsú, nagyon megrázott az elballagásuk, és azt mondtam, többet ilyen osztályom nem lesz.

De érdekes módon a csúcs mégis a fizikatagozatos osztály volt, akiket nem elsőben kaptam, hanem másodikban. Éva osztálya volt, és akkor Éva beteg lett és nagyon hosszan hiányzott, és nem volt senki más, aki az egész osztályt tanította volna, csak én, úgyhogy ideiglenesen én helyettesítettem Évát. De nem jött vissza a harmadik őszre se, mert elhúzódott a betegsége.

Megígérték, hogy a negyedikeseket már nem viszik május elsején a felvonulásra. Lídia volt akkor a KISZ-vezető. A gyerekek az osztálytakarítást tavasszal megcsinálták fiú létükre – öt lányom volt összesen –, még ablakot is pucoltak, letörölgettek, kisöpörtek... Én akkor azt mondtam nekik, hogy ez volt az utolsó, amit kértem tőletek. De akkor kiderült, hogy menni kell május elsején, mert egyik napról a másikra megnövelték a létszámot, és a negyedikesek nélkül nem

voltak elegendően. Én akkor úgy éreztem, hogy most megyek tönkre, mert általában tudták a gyerekek, hogy amit megígértem, az úgy lesz. Akkor bementem és azt mondtam, hogy nem én tehetek róla, megváltoztatták a tervet, és tíz vagy tizenkét embernek ki kell vonulnia. Akkor morogtak egyszer, de az osztálytitkár fölállt és azt mondta, hogy ez az utolsó alkalom, hogy bizonyítsunk, hogy ebből a Teri néninek ne legyen problémája. Elmentek, megcsinálták.

A mai napig kisebb csoportokban összejárnak névnapokra egymáshoz. Öt esküvőn voltam jelen az osztályból, sőt még a lakodalomba is meghívtak férjestül, és egészen addig, míg most az ősszel beteg nem lettem, minden évben Teréz-napkor tizenketten, tizennégyen (ahányan itthon vannak, mert van, aki külföldön van) eljönnek ide, és ugyanúgy viselkednek, mint akkor. Ezekből a találkozásokból tudom, milyen nagy hatású a gyerekek a közösség, mert ezeken felelevenítik az őszi társadalmi munka élményeit, a túrák és az osztálykirándulás élményeit. Abból áll az egész este, hogy hol az egyik, hol a másik erről beszél, és ugyanakkorákat rötyögnek, mint akkor – hogy rezegnek az ablakok. Ez volt a „Csigá-osztály”.

Azt hiszem, ez ma hiányzik a gyerekek iskolai életéből. Mondjuk nem éppen a társadalmi munka, de ők megszokták... Ez az osztály úgy kiállt egymásért! Nekem az volt a tapasztalatom, hogy őszintén és nagyon szerették egymást – ez a mai napig is érvényes –, és nagyon sok mindent megtettünk egymásért. Nagyon jóban voltunk egymással, én is nagyon sok mindent megtettem értük, és ez nem volt könnyű ügy, hogy egyetlen osztályfőnöki órám volt.

Azt szeretném még elmondani, hogy én a pedagógus pályafutásom alatt minek tulajdonítottam nagy jelentőséget. Mind a három osztályt végiglátogattam, ismertek a szülők. Nagyon sokszor a tavaszi szünetben csináltam ezeket a családlátogatásokat, és fél tizenegykor, tizenegykor kerültem haza, mert csak öt óra után kezdhettem el ezt az egészet. Az utolsó osztálynál jutott eszembe, hogy megmondom, hányra megyek, és mindig a következő családtól a gyerek értem jött. Amikor már ott volt az osztálytárs értem, a család már nem kezdett új problémába, és ezzel én elvágtam a beszélgetést anélkül, hogy benne lettem volna a dologban. Másrészt nem kellett keresgélni a címet, tehát ott is nyertem időt és ez nagyon jó volt.

Érdekes volt még, hogy a gyerekek az elején ágáltak, hogy miért kell nekik otthon lenni. Mondom, azért megyek én, hogy a szülőkkel találkozzam csak és veletek nem? – hát természetes, hogy otthon kell lenni. Soha nem felejttem el, mikor

az első délután lezajlott, másnap az volt az első, hogy reggel körbeállták azokat, akiknél voltam, hogy milyen volt a tanárnő. Elmondták, megnézi a tanulóhelyet és elfogadta a bort – a kávé már nem. Ezt így egymásnak továbbadták. A szülők meg elmondták nekem, hogy egész héten pakoltak a gyerekek.

A pályaválasztással kapcsolatban is ennél a fizikatagozatos osztálynál volt a legtisztább helyzet a három osztály közül. Nagyon jól tanultak, vagyis azzal nem kellett nekem foglalkozni – csak egy-két gyerek volt, akiknél igen –, hogy tessék tanulni. Eleve úgy jöttek oda, hogy már készültek a jövőjükre. Az általános tantervű osztályban ez egyáltalán nem tükröződött; rengeteg bizonytalanság volt ott a gyerekekben. A tagozat már magában azzal, hogy egy-két tárgyat emelt óraszámban tanított, picit meghatározóbb volt a pályaválasztásukban: céltudatosabbak voltak, jobban tanultak, nem volt annyi probléma.

A „Csigák” után azt mondtam, nem vállalom több osztályt, mert olyan szép volt, hogy ezzel az emlékekkel kell elhagyni a pedagógus pályát, és ez tényleg így van. A mai napig tartom velük a kapcsolatot. Most teljesen odavoltak, már föl is hívtak, hogy októberben nem voltam jól és elmaradt a Teréz-nap. De akkor majd pótoljuk. Karácsony után felhívott az egyik orvos tanítványom és mondta: Teri néni, nekem nagyon hiányzott az idej találkozók. Majd valamikor most tavasszal, hogy kicsit jobb állapotban vagyok, megpróbálom összehozni őket.

Úgyhogy azért nem vállaltam már több osztályfőnökséget, mert ez olyan szép volt.

HGy: De az osztályfőnöki munkaközösségnek te voltál a vezetője.

BT: Én voltam. Nem is tudom, mikortól voltam, mert előttem... Amikor én a Berzsényibe kerültem, Győrvári, Gartner és Vera, ők voltak a pedagógiai irányítók. Én ezt így tapasztaltam abban az időben, és azt hiszem, Győrvári volt az osztályfőnöki munkaközösség vezetője.

Az, hogy én lettem az osztályfőnöki munkaközösség vezetője, engem váratlanul ért. Erre nem vagyok alkalmas, hogy felnőtteket igazgassak, én csak a gyerekeket szeretem. Ebben tapasztalatom sem volt, mert az előző iskoláimban nem volt ilyen. A kollégákkal nehezebb boldogulni, mint a gyerekekkel, úgyhogy nem éreztem jól magam ebben a szerepben és ezt nem is csináltam jól szerintem. Amikor konkrét kérdésekkel jöttek hozzám, arra volt mindig válaszom, hogy én ezt

próbálnám meg, de igazán ezt az osztályfőnöki munkaközösség vezetését nem tudtam jól csinálni, ez majdnem biztos.

Tele voltam órával, nem voltam osztályfőnöki órán, tehát csak azoknak az osztályfőnököknek ismertem a munkáját, amelyik osztályokban tanítottam. Bár ez azért elég sok volt, mert alacsony volt az óraszámom, heti két óra, tehát sok osztályban tanítottam, hétben-nyolcban. De ennek az volt a hátránya, hogy egy heti kétórás tárgynál nem lehet a gyerekeket igazán rávenni a folyamatos tanulásra, mert kevés ez a heti két óra. Ezért örökké dolgozatokat javítottam, mert valahogy szorítani kellett a tanulásra a gyerekeket. Egyszer statisztikát készített valaki arról, hogy mire mennyi időt fordít, mire fordítja a legtöbb időt. Akkor azonnal azt mondtam, nekem biztosan az jönne ki, hogy dolgozatjavításra.

Gondold el, hogy hét-nyolc osztályban tanítottam heti két órában, és harmincötös meg negyvenes létszámok voltak az első két osztályban. Hát az utolsó, a „Csigák” már csak huszonheten voltak, az ideális volt. Abból a szempontból is ideális volt, hogy céltudatosabbak voltak, meg abból is, hogy kevesebben voltak. Hát az a negyvennégyes létszámú osztály... most is, ha eszembe jut, még mindig futkos a hideg a hátamon. Álltam elől, vártam a jelentést és nem láttam, az utolsó sorban mi történik. A régi épületben a földszinten volt egy nagyon nagy terem, ott voltunk mi végig, mert más teremben nem fértünk el.

Kezdetben még nagyon nagy dolog volt ez a nulladikos tábor. Aki a táborvezetésben tisztséget kapott, az általában köztisztviselőben álló, jó tanuló gyerek volt – később egy kicsit ez lazult. Miután én sok osztályban tanítottam, sokan ismertek, és a vezetőség mindig hívott engem, hogy ugye, megyek nulladikos táborba... Mert aztán volt egy időszak, amikor azt mondtam, hogy most már nem nagyon – de menjek, menjek, mondták. Valószínűleg azt érezték meg, hogy viszonylag könnyen tudom befogadni az új embereket, kíváncsi vagyok rájuk. Tehát a vezetőség mindig úgy döntött, hogy Teri néni legyen ott.

A nulladikos táborban is nagyon jól éreztük magunkat. Közel tudtam kerülni a vezetőséghez is meg az új kis műtyürekhez is, akik oda jöttek. Azután alakult ez ki, miután odakerültem a Berzsenyibe, de én azt meg nem tudnám mondani, mikor indult. Nyolcvanban már ez virágzott, de hogy hányban kezdődött, azt nem tudom.

Amikor én odakerültem, azért ott volt egy keménymag, akik a welkeri vonalat átvették és tovább éltették. Győrvári Kati, Gartner és Vera teljesen más tónusban gondolkoztak, mint az odakerülő Kálmán Ferenc igazgató.

Én Ferit nagyon szeretem és nem akarom bántani. Neki nagyon kemény évei voltak eleinte, és ebből a keménységből én, mint vele együtt odakerülő is kaptam. Számomra ez nem azt jelentette, hogy nem kerültem be azoknak a körébe, akik tudtak együtt dolgozni, hanem csak azt, hogy ők ezt mondják, én pedig azt csinálom, mert az a hozzám illő. Azért a gyerekek mindig visszajeleznek, és nekem az volt az érzésem, hogy engem ezek a kollégák nem akkor fogadtak el, amikor odamentem, hanem attól fogadtak el, amit a gyerekektől hallottak, akkor kezdtek rám inkább odafigyelni. De ez tényleg egy nagyon kemény mag volt, ők voltak a fő mag: Éva mint magyartanár, Győrvári Kati, az osztályfőnöki munkaközösség vezető (ebben nem vagyok egészen biztos) és Vera. Az igazgatóváltás nekik maguknak is nehéz volt. És Ferinek is nagyon nehéz volt, mert Feri egy teljesen más miliőben nőtt fel és gondolkozott, de abszolút korrekt volt. Megvoltak nekik a maguk harcai; én ezt nagyon jól éreztem meg láttam kívülről.

A 74/75-ös tanév, amikor szóba került a Berzsenyi megszüntetése, az egy érdekes év volt. Én úgy éreztem, hogy igazán akkor csiszolódott össze ez a régi mag – amelyik a welkeri koncepciókat fönnt akarta tartani és sokszor szembehelyezkedett Ferivel – és az újonnan odakerültek, akik a welkeri koncepcióból nem sokat ismertek. Akkor nagyon összejött ez a két társaság, mert az az izgalom meg az a harc, azok az értekezletek, érvelések a megszüntetéssel kapcsolatban nagyon összehozták a tantestületet. Akkor egy szerencsésebb egyensúly volt a tantestületben.

A Berzsenyiben mindig megvolt az, hogy az erős egyéniségek a saját színeiket... azért a nagy problémákhoz alkalmazkodva, de mégis a saját színeiket próbálták őrizni. Én magam is így voltam. Én a Bolyaiban Benczédy igazgatósága alatt sokat láttam, tanultam, és abból azt hiszem, többet tartottam meg magamban, mint abból, ami kiáramlott az új munkahelyemen felém, amikor odakerültem. De érdekes módon ezek a különbségek azért később elsimultak, és ebben nagyon fontos szerepet játszottak az iskola megszüntetésével kapcsolatos tanácskozásaink, mert akkor nagyon egységes volt a tantestület ebben. A régiekhez akkor teljesen felzárkóztak az újak és úgy védték a Berzsenyit, mint azok, akik már sokkal régebben ott voltak – ebben nagyon egységesek voltunk tényleg. Ez nagyon érdekes dolog

volt; én a Bolyait is nagyon szerettem, de akkor én is a Berzsenyi megszüntetése ellen próbáltam tenni mindenfélét.

Csak hát nemcsak a bajban kell összefogni, hanem az együttműködésben is. A köztünk levő különbséget egy szóval is meg lehet fogalmazni: a Welker-féle vonal liberálisabb volt, mint amit én a Bolyaiból hoztam. És bizonyos értelemben Feri is ezt hozta magával. Ő nyesegette időnként a liberális elgondolásokat, ez részben a katonásabb voltából is adódott. Én sem tudom elképzelni, hogy Welkerrel hogy jöttem volna ki, tényleg nem tudom elképzelni.

Miben nyilvánult meg ez a liberális szemlélet? Tanári nyelven szólva, nagyobb szabadságot biztosítottak a gyerekeknek, mint más tanár. Nyomon követték, hogy alakul az a gyerek életében, amit megengedtek neki. És ha úgy látta az ember, hogy ez nem tesz jót neki, akkor jobban meggondolta, hogy érett-e már a szabadságra vagy nem. De csak azok követték ezt nyomon, akik úgy gondolták, hogy ezt az utat is meg kell próbálni a pedagógiában.

Nekem erre nem sok lehetőségem volt, mert Gartner Éva csak az első osztályomban tanított. A magyartanár meg a történelemtanár szerepe nagyon döntő mindig egy osztályban – lehet, hogy ezt csak a reálszakos tanár veszi észre, de én ezt így láttam. És azért voltak dolgok, amikben én Gartnerrel nem értettem egyet, mint osztályfőnök vagy mint tanár. Viszont nem voltam soha vaskalapos, az úgy átfutott rajtam, hogy megpróbálom, megnézem, mi lesz ennek az eredménye.

Ebbe az egészbe nagyon beleszólt Príma Gábor halála. Hárman vagy négyen voltak, akik nagyon jóban voltak, és ebből Príma Gábor volt az egyik gyerek. Náluk családlátogatáson is kint voltam. Amikor kint voltam, akkor gyászolta a férjét a mama, és két fia volt. Nagyon-nagyon szerette Gábort, szinte remegett érte. Elsőben ez a négyes el akart menni nyáron balatoni körútra, és az özvegy mama Gábort nem engedte. Nagyon gyerekeit féltő mama volt, aki elvesztette a másik felét az életének. Azt mondta neki akkor, hogy majd jövőre, ha egy kicsit hozzá is járulsz anyagilag, elmehetsz. Úgyhogy Gábor elment dolgozni a következő nyáron és összekereste a pénzt, amivel elindulhattak. És el is mentek.

Iszonyú volt nekem az egész. Képzeld el, hogy a mama felhívott engem akkor és azt mondta, hogy annyira örül... Mert volt akkor egy iszonyatos vihar a Balatonon, és rettegett nagyon a mama. Ezek mentek mindig tovább, nem volt állandó szállásuk, hanem biciklivel mentek a Balaton körül. Fölvívott engem, hogy nagyon boldog, mert

Gábor felhívta, hogy anya, ne izguljál, igaz, hogy nagyon nagy vihar volt, de semmi bajunk nincs. Utána egy hét múlva Gábor lezuhant...

Úgy történt, hogy iszogattak és elmentek Szentgyörgy-hegyre. Van ott egy hely, ahol kőkitermelés van, tehát eleve bizonytalan a talaj. Gábor ott valahol lelépett, kapaszkodott a sziklába, és ez a másik három gyerek kiabált neki, hogy Gábor, gyere vissza. Azt mondta, nincs semmi baj, jól állok a lábamon, és – így mesélték – még meg is rázta magát, és amin állt, erre a rázásra meglazult, és ő lezuhant. Eörsi szaladt le érte, a másik gyerek beszaladt a faluba, hogy valahonnan orvost kerítsen, és Eörsi ölében halt meg Gábor. Másodikosok voltak, ez második után volt.

Én akkor – úgy is mint szülő – nem tudtam eldönteni, hogy ki teszi jobban: az, aki szabadon engedi a gyereket, vagy az, aki időnként azért korlátozza a gyerek elképzeléseit. Lehet, hogy engem ebben a kérdésben nagyon befolyásolt, hogy Gábor meghalt. És ahogy a mama zokogott a telefonba, hogy miért engedte el... De hát meg is kereste anyagilag, annyira szeretett volna elmenni. Ezek nehéz kérdések.

Ettől a halálesettől kezdve én még a kirándulásokra is dupla drukkcal indultam el. Ez nem tűnt el nyomtalanul, ez iszonyú tragikus volt. Nagyon nehezen emésztette meg az osztály is, de sajnos a fiúk az ivást mégsem hagyták abba; ezt tudom, mert a szülők bejöttek hozzám, hogy mit csináljanak. Ez a generáció a Ratkó-gyerekek voltak. Sokkal többet voltak egyedül, mert a mamák általában dolgoztak. Hazamentek az üres lakásba és adódott, hogy egymást keressék. Én osztályfőnöki szerepben erről nem beszélgettem a gyerekekkel (talán ez is hiba volt), de tudtam róla, mert a szülők elmondták, hogy ők összejárnak és isznak délutánonként – még ezután a tragédia után is. De nem tudtam mit csinálni. Úgyhogy ez egy nagyon nehéz, komplikált osztály volt a számomra.

Aki itthon volt, az mind ott volt a temetésen, de ez nyáron volt, június végén, és érdekes módon ez szeptemberre lecsitult. Gábor képét rárakták a tablóra, egy amatőr képet, amihez ruhát meg gallér részt hozzáraktak, úgyhogy Gábor rajta volt a tablón. Őrizték az emlékét.

Na, de ezek után megtörtént... Most visszatérek arra, mennyire komplikált volt ez az osztály. Egyik nap bemegyek kilencre, és azzal fogadnak, hogy három gyerek reggel kiment a Lehel piacra. Kolbászt ettek és nem mentek be testnevelés órára. Azt hiszem, Szij Feri tanította a testnevelést, és tőle nagyon félték, ő egy katonás ember volt, és ezek a gyerekek nagyon nehezen viselték. Amikor én kilencre beértem, hívat Feri, hogy ez a három gyerek kiment a testnevelés óra helyett a

piacra, kolbászt ettek és elkezdtek nyögni, hogy ők rosszul vannak, és el akartak kéredzkedni Feritől. Feri azt mondta, rendben van, de most elmentek az orvoshoz, hogy mi van veletek. És képzeld el, fél egykor, amikor kijövök az óráról, kapok egy telefont egy kórházi nővértől, hogy ott van a három gyerek, akik bejöttek vizsgálatra. Összeugrott a gyomrom, hogy úristen, ha ezek most... És én nem akartam őket elengedni – mondom, az ember nem tudja kiszámítani, hogy mikor mit tegyen.

Bent is tartották őket, de estére színházjegyük volt, és képzeld el, kiszöktek a kórházból és elmentek színházba. Nem tudom, mit manipuláltak a szobatársakkal, de alig tudtak visszajutni. Ezt csak most hallottam, amikor találkoztam velük osztálytalálkozón. Jánostól hallottam, hogy ők akkor... meg a lányok firtatták, hogy a fenébe merték ők ezt megcsinálni. Hát meg merték csinálni. Meg az volt az örület, hogy azt a szerencsétlen hentest is elővették, akinél a kolbászt ették. Annál vizsgálatot rendeltek el. Persze az egész nem volt igaz. Én azt a szegény eladót sajnáltam, de nem tudom, megbüntették-e vagy sem, mert végül nem mentem el hozzá – szégyelltem is.

Ez egy ilyen osztály volt. De inkább csak a fiúkkal voltak problémák. Én azt hiszem, ezek a gyerekek már kevesebb szülői irányítást kaptak, és sokat voltak egyedül. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy mindig ilyeneket csináltak.

Ja, és ebbe az osztályba járt Pamuk, aki a Berzsenyi indulót megzenésítette. Nem tartozott ehhez a társasághoz, de önmagában egyszemélyi örült volt. Időnként dühkitörései voltak. Szegénynek az édesapja öngyilkos lett, tehát valamiféle káros örökséget is cipelt. De tehetséges volt.

Ebben az osztályban történt meg, hogy az egyik legjámborabb gyerekkel úgy törölték le a táblát, hogy megfogták és a köpenyével végighúzták a táblát – a legjámborabb gyerekkel természetesen, nem azzal, aki visszaütött volna. Akkor a lányok lerohantak hozzám, hogy Teri néni, tessék jönni, mert megőrültek a fiúk. Futottunk le oda, abba az alsó nagy terembe. /.../

Azért mindehhez hozzájárult, hogy a Berzsenyibe két nagyon ellentétes családi környezetből kerültek gyerekek: a Lipótvárosból és a Tripoliszból, így hívták azt a déli részt. A három osztályomból az utolsónál, a fizikatagozatnál nem éreztem ezt. Azok talán inkább a Lipótvárosból kerültek ki, mert úgy jöttek már a Berzsenyibe, hogy mind orvos akart lenni... hát azért a fizikatagozatra jött. Köztük kevésbé éreztem ezt; volt egy-két visszahúzódebb gyerek, de ez nem volt kifejezett. A legelső, nem tagozatos osztályomban ez nagyon éles volt. A szülői látogatásokon is

éreztem, hogy a szülők a nevelésben meg a gyerek jövőjének az irányításában mások: sokkal többet kaptak azok, akik a Lipótvárosból jöttek. Azt személyesen a családlátogatásokon tapasztaltam, hogy a szülők sokkal többször fordultak hozzám mint pedagógushoz nevelési kérdésekben. A Tripoliszból. Bizonytalanabbak voltak, maga a gyerek is bizonytalanabb volt.

A lipótvárosiak sokkal céltudatosabban érkeztek már a Berzsenyibe a szülői háttér miatt. De az is biztos, hogy közöttük is voltak gyerekek, akik viszont anyyira elfoglalt szülők mellett éltek, hogy magányosan érezték magukat, és nem biztos, hogy mindig követték a szülői tanácsokat. Tehát pontosan a magárahagyottság miatt nem biztos, hogy követték. Nagyon sok ellentétéről is tudtam, ami a szülők meg a gyerekek között volt. Azért még ebből az osztályból is volt olyan mama, aki az érettségi után fölhevítte azzal, hogy beszéljem le a fiát, hogy ezzel a lánnyal foglalkozzon. Azért időnként megállt az eszem. Mondtam a mamának, hogy én nagyon szívesen segítek a gyerekeknek meg a szülőknek is, de hát ez lehetetlen, ezt már nem lehet megcsinálni, hogy én ezt kívülről mondjam meg. Persze volt olyan gyerek, aki jött hozzám ilyen dolgokkal, de az megint más. De itt a mama jött. De azért ez a probléma, hogy kétpólusú volt az osztály, ez a tagozatosok között kevésbé érződött. /.../

Príma halála, az még az iskolában történt, de meghalt azóta a Berzsenyi indulójának a szerzője is. És Eörsinek a halála nagyon-nagyon megrendítette őket. Érdekes módon a lányoktól kaptam a hírt, de egy fiú eljött értem kocsival, hogy ki szeretné-e menni a temetésre. Mondtam, hogy igen, és kivittek kocsival. Eörsinek volt a fiúk között tekintélye, és a lányok között is volt, aki elismerte. De nagyon ellentétes érzelmekkel fordultak felé: voltak, akik nagyon megsértődtek rá, akiknek nagyon rosszul esett egy-egy gesztusa. De ezekről kevesebbet tudtam, mert ezek nem egy közös ünnepezen vagy közös kirándulásra zajlottak, hanem külön. /.../

A Berzsenyi induló. Gartner Éva rendezett évenként olyan iskolai ünnepélyt, amit úgy szervezett meg, hogy csak a gyerekek műveiből állította össze a műsort. Ezen az ünnepélyen hangzott el ez a vers; más írta a szöveget, és Pamuk, aki nagy zenész volt, ő zenésítette meg. Gitárral hangzott ez el, és nagyon fülbemászó volt a gyerekeknek. Ezen az előadáson hangzott ez el először, és akkor dúdolták a

gyerekek, követelték a szöveget... Hogy mikor döntöttük mi el ezt, hogy legyen ez a berzsenyis induló, arra már nem emlékszem, de nagyon nagy sikere volt.

A nulladikos táborban mindig az volt az első, hogy én elmeséltem a berzsenyis induló történetét, mert ott mindig műsoron volt, hogy a berzsenyis indulót megtanulják az újak. Úgyhogy ez oda is bejött ilyenformán, és én elmondtam, hogy milyen volt a két szerzője, kik voltak azok, akik ezt írták. Én nagyon büszke vagyok erre. Az utolsó fizikatagozatos osztályomtól dzsesszesített formában is megkaptam ezt a berzsenyis indulót.

Amikor már az új épületben voltunk, én a dolgozatokat mindig a vetítőben írtam. Egyszer bement egy osztály oda dolgozatot írni, és azzal kezdődött az óra, hogy elénekelték nekem a Berzsenyi indulót, mert tudták, hogy akkor fülig ér a szájam. Valahogy nagyon látszott rajtam, hogy én azt mennyire szeretem, hogy emlék fűződik hozzá. A lényeg az volt, hogy nem akartak dolgozatot írni. Mondjuk, ha Teréz-nap nem lett volna, az más, de így mondtam nekik, hogy köszönöm az ilyen jellegű felkészítést – és nem írtak dolgozatot. Hát ilyeneket csinál egy tanár.

Pamuk zenész gyerek volt. Dolgozatot írtam velük szerves kémiából, és a kezdet kezdetén a szeptemberi anyagban csak olyan vegyületek vannak, amiben csak szén és hidrogén van. Sétálok a padok között, Pamuk előtt ott van egy kotta. Én tudtam, hogy ő nagy zenész, de feldühített, hogy ha nem tudja az anyagot, legalább spekulálna a szénhidrogéneken, és akkor ő kottázik. Mondtam, azonnal tedd el. Megint sétálok, megint ott a kotta. Amikor másodszor odaértem, azt mondtam, hogy széttépem, ha nem teszed el – és akkor eltüntette. Érettségi után tudtam csak meg, hogy ő a dolgozatot kottázta le. Miután minden vegyület csak szénből és hidrogénből állt, lekottázta. Ezt más osztályban is meséltem, és azt mondták a gyerekek, hogy nagyon sokféle puskázásról hallottak, de ilyenről nem.

Ebben a gyerekben csak a zene élt. Ő jóban volt Lacival, aki az induló szövegét írta, és ő zenésítette meg. És ezen a Gartner Éva által rendezett ünnepélyen, amit nem is bent az iskolában tartottunk, hanem úgy emlékszem, a József Attila Színházban, ott adták elő először. De kezdettől fogva szerették a gyerekek, és nulladikos táborban mindig megtanultuk. De volt olyan nulladikos gyerek is, aki előre szólt, hogy Teri néni, mikor tanuljuk a Berzsenyi indulót? Olyan program volt ez, amiről már előre hallottak a gyerekek.

(a Berzsényi bezárásának veszélye) Nem egy értekezlet volt, hanem délutánokat ültünk ott, és senki nem hóbörgött, hogy már megint itt kell maradni, mert annyira meg volt mindenki rendülve.

Azt hiszem, Feri jelentette be. És azt tudom, hogy Feri még Benczédyt is meghívta, aki akkor már fönt volt a minisztériumban – a Bolyaiból ő odament és elég magas pozícióba került. Lidi volt még ott a kerületi oktatási bizottságból.

Azt hiszem, erről Jutka többet tud, mert én egy szürke kis honpolgár voltam a Berzsényi tantestületében. Elég későn tudtuk meg, hogy ilyen veszély van; kijöttek és bejelentették, hogy megszüntetik a Berzsényit, mert kell az épület. Szóval összehívták a tantestületet, és hivatalosan a tanácstól jött valaki – de nem tudom, ki, én azokat sosem ismertem – bejelenteni azt, hogy erre esett a választás, hogy minket megszüntetnek. Döbrent csend volt. Úgy emlékszem, mi kértük azt, hogy mondjanak indokokat, miért. De ahogy ma se mondanak, akkor se nagyon mondtak. Akkor mi elhatároztuk, hogy összegyűjtjük a Berzsényi érdemeit – hogy miért egy ilyen iskolát akarnak tönkretenni – , és akkor meghívunk a tanácsból embereket, hogy halljanak minket.

Az biztos, hogy aki új volt a Berzsényiben, az is ugyanolyan szeretettel védte, mint a régiek; ebben annyira egységesek voltak. Azért egy pedagógus érzi ezt: miért egy ilyen iskolát, ahol a pedagógusoktól azért sokat kaptak a gyerekek, miért egy ilyet akarnak tönkretenni, megszüntetni? Fontosabb egy épület, mint az, hogy ez az iskola mekkora energiát fektetett bele ebbe, mekkora szeretettel foglalkozott a gyerekekkel? Akkor borzasztó egységes volt az egész tantestület, és azok is, akik akkor kerültek oda, azok is teljesen átvették ezt, mintha már nagyon régen ott éltek volna. Ebből az is látszott, hogy az ott dolgozó tanárok szerették ezt a környezetet, szerették a gyerekeket, örültek az iskola hírnevének. És ez azért a fiatalabbakat is átjárta.

Mi egy darabig nem hoztuk hivatalosan nyilvánosságra ezt a gyerekek előtt, de hihetetlenül gyorsan elterjedt a hír a gyerekek között is, és ők is nagyon meg voltak rendülve, és nagyon igazságtalannak érezték.

Amikor mi meghívtuk azokat, akiknek szeretttük volna elmondani, hogy milyen érdemei vannak az iskolának, akkor még nem dőlt ez el egészen. A tanulmányi átlagokat mondtuk el, az egyetemi felvételi arányokat... hát mindig a statisztikával lehet csak operálni. Elmondtuk, hogy a gyerekek szeretnek a Berzsényibe jönni. Nekem volt olyan gyerekem, akinek az apját én a Bolyaiban tanítottam, és odahozta

a gyerekét, de nemcsak az elsőt, hanem a másodikat is odahozta. Szóval szerették a gyerekek az iskolát, ez egyértelmű volt: szerettek a Berzsenyibe járni, szerették a tanáraikat is. Ez nagy szó, mert azért én sok helyen hallom, milyen feszült viszony van diákok és tanárok között.

Nevelési eredményeket is felsorakoztattunk: hogy hűségesek a gyerekek, hogy visszajárnak... Nekem volt egy gyerekem, aki egyszer fölhevített engem szombaton, hogy ne haragudjak, hogy fölhevít, de nagy bajban van: öngyilkos akar lenni. Kérdeztem tőle: mi történt? Elmondta, hogy szerelmi csalódás. Mondtam neki, Lajos, erről beszéljünk egy kicsit, hogy nem kell azért a saját életedet rögtön eldobnod. De akkor én nem voltam megijedve, csak amikor... Kérdeztem, ugye, a szüleidnek szóltál? Mondja, nem, nincsenek itthon. Na, akkor ijedtem meg, mert ugye, más az, hogy ő egyedül van otthon egy ilyen gondolattal. Akkor megállapodtunk, hogy éjfélig minden órában fölhevít engem és másnap reggel hétkor fölhevít engem. Megcsinálta a gyerek, mindig beszélgettünk valamit, és kezdett kicsit csillapodni.

Aztán sokáig nem tudtam róla, elment az iskolából. Egyszer csöngettek reggel háromnegyed nyolckor, itt állt egy magas férfi és azt mondja: Teri néni, meg tetszik ismerni? Mondom persze, te vagy a Lajos. Erre járt és nem tudott úgy elmenni, hogy be ne csöngessen ebben a lehetetlen időben. Csak annyit szeretne mondani, hogy megnősült, két aranyos gyereke van és jól érzi magát a világban.

Szóval az rengeteget jelent, hogy a gyerekek szeretnek egy iskolába járni. Ez nevelési eredmény, azt hiszem, meg kapcsolati eredmény. /.../

Feritől nagyon zokon vették néhány gesztusát. Sok ilyet hozott és egy darabig nem is tudta ezeket levetkőzni, de sokat változott is Feri a Berzsenyiben. Erre én tanú vagyok, mert egész fiatal korában is ismertem. Mikor a Bolyaiba került, úgy féltünk tőle, mint a tűztől, mert azt mondták, hogy a Belügyminisztériumból jön. Feri csak ott tanított, de látod, az információk is így torzulnak, ha néhány emberen keresztül mennek.

HGy: De azért ő 56-ban belügyi katona volt, ő azért nagyon határozottan az egyik oldalon állt.

BT: Igen. De figyelj ide, amikor még a Bolyaiban volt Feri mint igazgatóhelyettes – Honton lakott az édesanyja meg az édesapja, illetve akkor már csak az édesanyja élt meg a nővére –, akkor meghívta a tantestületet honti sültkrumplira. És ez a Kálmán Ferenc, akiről ilyeneket is tudtunk, hogy 56-ban hogy vett részt, meghívta a tantestületet, és mi kimentünk hozzájuk. Volt egy beüvegezett verandájuk, oda beléptünk, és én majd' elájultam, mert ott volt egy nagy Jézus szíve kép meg egy Szűzanya kép. Nem szedte le Feri, hanem vállalta azt, hogy az édesanyja vallásos, napi áldozó.

HGy: Neked mint katolikusnak ez egy komoly gesztus volt.

BT: Igen. Én teljesen meg voltam lepődve, mert az ember, ahogy elindul a pályán, azért ragaszkodik hozzá meg félti... Tulajdonképpen a Bolyai a harmadik hely volt, ahol egyáltalán a szülés után szóba állt velem valaki és odavettek. Én már akkor megéltem egy kicsit a munkanélküliség bizonytalanságát, meg hogy nem olyan egyszerű – Budapesten pláne, ahol senki ismerőse nincs az embernek – szürke mütyürkeként elhelyezkedni. És én attól kezdve nagyon becsültem Feriben, hogy ezt vállalta nyilvánosan.

HGy: Ő tudta egyébként, hogy te katolikus vagy?

BT: Valószínűleg sejtette.

HGy: De beszélni nem beszéltetek erről?

BT: Nem. Azért az engem nagyon meg is lepett, hogy amikor felajánlották neki a Bolyaiban az igazgatóhelyettesi állást, akkor azt mondta, hogy az osztályát csak a Bankónénak adják át. Én mindenre gondoltam volna, csak erre nem.

Második beszélgetés

BT: Arról beszélnék, miért volt olyan népszerű a nulladikos tábor. Tulajdonképpen az volt, amit én tapasztaltam, hogy az általános iskola után ebben a táborban észlelték a gyerekek, hogy milyen nyitott tud lenni egy iskola, milyen nyitottak a csoportvezetők, milyen nyitottak még a tanárok is, akik a táborban megfordulnak. Ez rettentő nagy bizalmat keltett bennük, és az a szorongás, amit egy iskolaváltás kialakít egy gyerekben – amikor általánosból középiskolába megy –, ez nagyon szépen eltűnt, mire bekerültek az iskola épületébe.

Azt mondták nekem a gyerekek, hogy ez egy fantasztikus érzés volt, hogy bementek ebbe az új iskolaépületbe, és voltak ismerőseik. Ismerték a csoportvezetőket, ismerték a táborban előforduló egyéb tanulókat, öregdiákokat, és ismertek néhány tanárt is – ez a szorongásukat nagyon oldotta. Jó érzés volt, hogy van kitől kérdezni azokat a kérdéseiket, amiket esetleg egy teljesen idegen környezetben föl se mertek volna tenni. Nagy oldó hatása volt ennek a nulladikos tábornak az iskolaváltás szorongásainak a gyógyítására. Nem idegen környezet várta őket az iskolában, nem idegen személyek, hanem voltak kapaszkodóik, volt kitől kérdezniük. Nem utolsósorban az is nagyon fontos volt, hogy az osztálytársak sem teljesen idegenek voltak, nem ott találkoztak először e gyerekek, mert azért osztályszintre bontva voltak a csoportmunkában is, és így, amikor a gyerek az új iskolában beült az iskolapadba, akkor már ismerősök között volt – ez rengeteget számított.

Teljesen más volt az öregek, az öregdiákok élménye a nulladikos táborral kapcsolatban. Ők azért kedvelték, mert a kapott megbízatást megtisztelőnek érezték, és a feladatok végrehajtása a felelősség megtapasztalására is igen alkalmas volt. Elmondok erre egy példát.

Általában egyedül voltunk a táborban, de volt egy olyan alkalom, amikor más iskola is volt ott. Akkor már élt az éjszakai nulladikos avatás szokása. Ez mindig éjfélkor kezdődött. Talán a tanárok mondták, hogy itt mások is vannak, nem szabad az éjszakai nyugalmukat zavarni, tehát tegyenek le erről, hogy a nulladikos avatás éjfélkor legyen. Ennek az volt a rendje, hogy a nulladikosok nem tudtak róla, le kellett feküdni, tízkor végigjárták az öregek a tábort, hogy mindenki bent van-e a szobában. Aztán volt egy hirtelen keltés, ez is hozzátartozott a nulladikos éjszakai avatáshoz. Igen ám, de fölkelteni százharmincöt embert, az nem megy zajtalanul. Úgyhogy két

elképzelés volt: az egyik az, hogy nem szabad megcsinálni ilyen körülmények között éjszaka, mert más, amikor csak egyedül mi voltunk, a másik az, hogy de ezt hogy szeretik... A felelősség ott jött elő, hogy azok győztek, akik azt mondták, hogy mégsem szabad a másikat fölkelteni. A csoportvezetőkből egy ilyen tulajdonságot is kihozott egy egyszerű kis táborocska.

Általában az elején – főleg akkor, amikor még én voltam – körülbelül 40-50 fő volt az öregdiák, akik tisztséget viseltek, tehát vagy csoportvezetők voltak, vagy a táborvezetőségben voltak, és százhusz körül voltak a nulladikosok. Úgy hallottam, hogy most sokkal több az öregdiák, és valami olyan véleményt is hallottam, hogy jobb volt, amikor azért kevesebben voltak. A tanárok közül volt természetesen a táborvezető, de Feri például minden évben lejött megnézni a nulladikos tábort – az egy délután volt mindig. És egynapos tanári látogatások is voltak, de azoknak a tanároknak semmi feladatuk nem volt. Voltak olyan tanárok, akik az egész tábort végigcsinálták kezdettől a befejezésig, ők általában a gyerekek felkérésére kerültek a nulladikos táborba.

Én a magam részéről nagyon élveztem mindig, mentem is szívesen. Nekem is sokat jelentett az, hogy bementem az első osztályba, és ismerősek voltak a gyerekek. Tehát a kapcsolatteremtésben ez nagyon nagy szerepet játszott diák és diák között is meg diák és tanár között is. Mindig tanítottam első osztályokban, és az első kémiaóra azzal ment el, hogy mi volt a táborban.

A tábori programok között voltak csoportfoglalkozások, ezek általában azt jelentették, hogy egy-egy leendő osztály volt együtt egy csoportvezetővel. Ezenkívül voltak nagy előadások, amik az egész tábor részére voltak. Ez évenként változott, hol jött valaki előadó, hol valaki vállalta, hogy ilyen nagy előadást tartson. Voltak sportfoglalkozások, röpi meg foci. Ha olyan lehetőség volt, hogy egynapos kirándulást is lehetett szervezni, olyan is volt.

Ezen kívül nem rögtön az elején, de később kialakult az éjszakai nulladikos avatás hagyománya. Ennek az volt a szertartása, hogy a nulladikosok abszolút nem tudtak róla, sőt azon az estén nagyon szigorúan betereltek mindenkit a maga kis lakhelyére, és akkor váratlanul volt egy ébresztés, amit a nagyok csináltak – elég nagy zajjal. Utána volt az éjszakai nulladikos avatás.

A nagy élmény a táborozás végén mindig a nagy happening volt, amikor különleges versenyek, nagy vetélkedők voltak, ilyen búcsúzkodó hangulatban. Az

nagyon népszerű volt. Voltak, akik a kicsik közül már második nap azt kérdezték, hogy a happening mikor lesz. /.../

Én nemcsak nulladikos táborban voltam, hanem a nagyoknak is volt tábora, azokba is elmentem. Nem is tudom, hogy tudtam megcsinálni. Azonkívül minden közösségi megmozdulásban részt vettem; nagyon szerettem a túrázást, onnan is ismertem egy sereg gyereket. A túrázás nagyon jelentős volt a számomra, mert akkor is öt napig együtt voltunk. Főleg az utolsó két társaság: a fizikatagozat, akiknek én voltam az osztályfőnöke, és a c, akiknek Pataki volt... Mind a két osztályban klassz, összetartó csoportok voltak, és jöttek általában a tavaszi hatnapos túrákra, ami nem volt kevés. Amikor Idáék Szlovákiába mentek, azt hiszem, az Alacsony-Tátrába, azon a nyári túrán én nem voltam, de általában a többi tavaszi túrán voltam. Én szeretem az ilyeneket csinálni, szeretek a gyerekekkel együtt lenni, és ebből a két osztályból nagyon sok kapcsolatom meg is maradt azóta is. Szoktam velük találkozni, mert a túrázóknak is volt ilyen összejövetele azóta egyszer vagy kétszer. Ők találták ki, hogy jöjjünk már össze legalább a Nagyréten, mert már legtöbbjük megnősült, gyereke volt. Hozták a gyereket is, és ott félnapos találkozó volt a tavaszi gyalogtúrák emlékére./.../

Én három helyen voltam tanár: egy közgazdasági technikumban, amíg Ágnes meg nem született, az jelentett két osztályt. Aztán kerültem a Bolyaiba, az egy tiszta fiúgimnázium volt. Az előző, a technikum, az egy lányiskola volt. Aztán jött a Berzsényi. .

Azért voltak konfliktusaim az igazgatóval, a legelsővel. Nem volt emberséges, nem volt tekintettel a fiatal és tapasztalatlan koromra, adott egy olyan osztályt, amit az ott lévő tantestületből senki sem vállalt. Utólag visszanézve, amikor láttam, hogy a Berzsényiben két-három évig az odakerülő fiatalok nem kapnak osztályt, hogy tanuljanak... ahhoz képest, hogy engem rögtön bedobtak a hideg vízbe...

Nekem nagyon jól tett végül is, csak nem úgy, ahogy az igazgató gondolta, mert én azzal a szerencsétlen kis osztállyal is nagyon jóban voltam. És amikor egy évvel azután, hogy a hideg teremből elment az egész osztály, nem engedte meg, hogy mikulás ünnepséget tartsanak, akkor én idehívtam őket, és az ötvenéves érettségi találkozón is emlékeztek arra, hogy ez nekik milyen jól esett. Nagyon

szerencsétlen társaság volt ez abból a szempontból is, hogy minden évben más osztályfőnökük volt. /.../

52-ben kezdtem én tanítani, 55-56-ban én már a Bolyaiban voltam. 52-ben diplomáztam, és 52 szeptemberében már elhelyeztek ebben a közgazdasági technikumba, ami akkor még a Könyves épületében volt, aztán kikerült a Baross utcába Újpesten. 56 áprilisában született Ágnes, és akkor én szeptemberig nem tanítottam, mert három hónap volt a szülési szabadság. Beadtam a kérvényemet áthelyezésre, és akkor több helyre hívtak be, amiből két helyen elutasítottak. Az egyik helyen azért, mert én kémia-fizikusként mentem oda, és ők matek-fizikust kértek, a másik helyről nem tudom, miért utasítottak el. A harmadik helyen, a Bolyaiban Benczédy volt az igazgató, és behívott. És akkor ott maradtam, és ott voltam 68-ig. 68-ban kerültem a Berzsényibe úgy, hogy Feri ott lett igazgató, és hívott.

Én a Bolyaiban szintén nagyon jól éreztem magam. De igazából én nem annyira a kollégák között éltem, hanem mindig a gyerekek közt voltam. Nagy váltás volt azért a lányiskola után a fiúgimnázium, és akkor én még nem is szerettem a fiúkat. De a fiúgimnázium azért más volt, ott nem volt annyi pitiáner dolog a gyerekek között, és azért ott is volt olyan élményem, hogy valaki akart velem beszélni. És akkor leültünk, és azt mondta: Tegnap lilomtipró lettem. Tudod, ilyenkor aztán nagy pácban voltam, megmondom őszintén.

A gyerekekkel való viszonyom mindig jó volt. Konfliktus ott a tanárok között nem nagyon volt. Ott is csináltam a végzős osztályoknak zöld-napot, ami azt jelenti, hogy spárgán levezetem őket, mindenkinél volt egy gyerekjáték, és lent az udvaron eljátszották, amik a kedvenc játékaik voltak. Én voltam a Benjamin, mert nő akkor kettő-három akadt csak a tanárok között, és én voltam a legfiatalabb, úgyhogy a gondnok úr Fillérekének hívott.

Benczédy nagyon jó igazgató volt, mert mindenhol ott volt. Harmadik héten meglátogatott, és amikor lementem, jöttek gratulálni nekem és mondták, hogy óra után lement és azt mondta: jó kis pedagógust fogtunk. Mire én leértem a tanáriba, ott gőzölgött egy kávé az asztalomon, azt a gondnok bácsi vitte ünneplésnek.

Szűj Feri bácsi elég szemellenzős tanár volt, és teljesen fel volt háborodva, hogy az udvaron játszottunk Körben áll egy kislánykát (az én voltam), és azt mondta, hogy ilyenek fogják tönkretenni a fegyelmet az iskolában. Én megmondom őszintén, nem sokat törődtem vele. Nagyon jól éreztük magunkat, és azóta is emlegetik a

Körben áll egy kislánykát. Én fehér köpenyben voltam, ott pörögtünk... fényképek is vannak róla. Negyedikben eljött ide ez az osztály húsvétkor egy ilyen kicsi kölnivel meglocsolni, és azért ezzel locsolt mindenki – adták körbe egymásnak –, hogy ne legyen mindenféle illat a fejemen, csak egyféle. Ezek olyan finomságok... nekem legalábbis igen, mert az ember úgy érzi magát, mint egy vadvirágos rét a locsolások után.

Ebből az osztályból Sopronban van egy gyerek, aki azóta is valahányszor elmegyek Balfra, kijön elém, az állomáson leszedi a bőröndömet, engem, és kivisz Balfra autóval – ugyanezt megcsinálja visszafelé is. Tizennégy éve csinálja ezt, és negyven éve érettségizett. Minden alkalommal meghívnak egy vacsorára. Egyszerűen néha én is azt hiszem, hogy ez hihetetlen, hogy ilyen van. Fotós egyébként, fotós lett. Most karácsonyra például küldött nekem ötven darab szép karácsonyi lapot, amit ő tervezett.

Az mondjuk rosszul esett, hogy amikor a Berzsenyibe átmentem, Tegye Terike bejött órára, és azt mondta: látszik, hogy a fiúk a kedvenceid. Ez nem volt igaz, csak én olyan közegből jöttem, és jobban ismertem a fiúkat. Azért ilyen finomságokra, nüanszokra én érzékeny vagyok.

A Berzsenyibe viszont úgy kerültem, hogy Feri odahívott. Rögtön osztályfőnökséget kaptam. A Berzsenyiben a legtöbb problémám az első osztállyal, az általános tantervűvel volt – érdekes módon ott viszont a fiúkkal. Egyetlen ilyen konfliktusra emlékszem, ez a kolbászévés, annak az egész története. Próbáltam utána a fiúkkal beszélni, hogy képzeljétek el... Én annyira sajnáltam azt a szerencsétlen embert, akit olyan módon belekevertek, hogy esetleg nem volt friss az áruja... Mert kiszállt a bizottság, elég nagy ügy lett ebből. Egy hülye gondolat volt valamelyiküktől, és végigcsinálták, mert kórházba kerültek, de még onnan is kiszöktek... – ez nekem nagyon ismeretlen volt, mert a Bolyaiban ilyesmi nem fordult elő. Aztán a Berzsenyiben sem többet, mert az utána következő két osztályban viszont semmiféle konfliktus nem volt.

Kollégákkal sem volt különösebb konfliktusom – mint osztályfőnök sem. Hogyha valami nekem nem tetszett, leültem a kollégával a problémát megbeszélni, de én nem emlékszem, hogy lett volna valakivel összetűzésem. Azt én nem mondom, hogy egyformán mindenkivel jóban voltam. Voltak, aki közelebb voltak hozzám a Berzsenyiben, de azért az újakra mindig odafigyeltem.

Ez érdekes volt, mert nekem az indulás elég nehéz volt abban az iskolában. Az igazgatónő, ha behívatott, terhes voltam, és nem ültetett le. Amikor a Bolyaiba mentem, és Benczédy azt mondta, foglaljon helyet, akkor én körbenéztem, hogy kinek szóltak, annyira nem voltam hozzászoktam ehhez. Valószínűleg ez az emlék alakította ki bennem, hogy ha új és fiatal kolléganő jött, ahhoz mindig én közeledtem.

Így voltam Zsuzsával például, Tiber Zsuzsával. És mivel az osztállyal is jóban voltam, hívtak kirándulásra, ezért az osztályfőnökkel sem a tanáriban találkoztam, hanem pár napig együtt voltunk. Aztán így voltam Virággal, akit nem tanítottam, és akivel a mai napig nagyon jóban vagyok. Részben táborokban találkoztam vele, és amikor a Berzsenyibe került, akkor ő is sokat mesélt nekem, és ilyen pedagógiai problémákat megrágcsáltunk.

A fiatalokra figyeltem, igyekeztem figyelni és ajánlottam magamat, ha valami segítségre volt szükségük vagy egyáltalán problémájuk volt. Amikor Ildikó odakerült, a német-magyar szakos kolléganő, ő magától jött kérdezni osztályfőnöki dolgokat meg mindent. Ildikó után viszont a fiatalabbak, akik odakerültek, azokhoz már én mentem, hogy van-e valami problémájuk, de valahogy az a fajta buzgalom ezekben a fiatalabb kollégákban már nem volt meg, hogy érdeklődjenek, hogy itt mi a szokás. Elég sok fiatal került akkor oda egyszerre: Fried Ili, Sárvári Jutka... Bár Jutkával is jóban voltam.

Ildinek nem volt osztálya. Akinek az osztályában tanítottam, azokkal kerültem inkább kapcsolatba. De Ildiben fantasztikus volt, hogy annyira megkérdezett mindent, hogy mi a szokás. A később odakerülőknél ezt már kevésbé éreztem. Nem volt szükségük erre, vagy nagyobb volt az önbizalmuk talán. Ők csinálták a maguk gondolata szerint, nem tudom, mérlegre tették-e, hogy jól vagy rosszul (egy idő után úgyis levonja az ember a konzekvenciát), de a többiek azelőtt mindig jöttek hozzám kérdezgetni.

Amikor én a Berzsenyibe átmentem, teljesen más volt a tantestület: az a sok nő ott együtt (mikor én teljesen fiúkhöz voltam szokva), az nem volt könnyű azért.

Olyanra sem emlékszem, hogy az osztályomban tanító pedagógusokkal gondom lett volna. Egyetlen egyre emlékszem, az is az első berzsenyis osztályom volt. Szerencsétlen kislány elvitt valamit egy közértből. Rendőrségi ügy lett belőle, és kiküldték az iskolának, hogy mi büntessük meg. Akkor én véresen védtem a gyereket, és Gartnerék meg nagyon nekem jöttek. Én akkor ezt annak tulajdonítottam, hogy Évának nem volt gyereke, és ő másként látja a dolgot. Ő nem

ismerte ezt a kislányt, én voltam családlátogatni, ismertem, hogy milyen nehéz körülmények között élt a gyerek. Úgy ítélni, hogy nem ismeri az ember azt a gyereket, azért nem szabad. Ez az egyetlen konfliktus, amire emlékszem, más nem volt. Általában meg tudtuk beszélni.

Az osztálykonferenciákon, amik engem azért nagyon kimerítettek, mert sok osztályban tanítottam, ott sem emlékszem éles harcra. Ez az egy lopási eset, ez nagyon megviselt engem, mert én nagyon sajnáltam azt a gyereket. Jó, akkor is lopás volt, de hát megtévedhet az ember.

Az nagyon jó érzés volt, hogy bemegy az ember, és majdnem minden diák ismeri. A családom megsínylette ezt, mert azt mondták, hogy mindig csak az iskola, mindig csak az iskola... De biztos, hogy én 2000-ben még nem hagytam volna abba a tanítást, ha nem jön közbe a betegség, mert annyira belefáradva nem voltam még. Most már képtelen lennék rá, de más, ha az ember még csak hatvan felé közeleg, és más, ha nyolcvan felé, úgyhogy ez adódik a fizikumból is. Meg különben is, annyi kapcsolatam van még ma is a gyerekekkel... Jönnek a telefonok, úgyhogy teljesen nem szakadt meg a kapcsolat. /.../

Itt van Juli, aki, amíg tanítottam, nagyon ragaszkodott hozzám. Én is szerettem Julit, éreztem, hogy hallgatott rám. És amikor elvették tőle a gyereket, abban a nagy bánatában akkor elmaradt. Én azt hittem, valakije van, és nem mentem utána. És teljesen megdöbbenem, amikor megkapta ezt a kisgyereket és felhívott. Akkor már rendben volt a lelke. Tehát ő a nagy bánatban nem akart terhelni... Na, de hát hány éve érettségizett ő is? Most hétfőn voltam, hogy megnézzem a lakásukat meg Jakabot. Szóval vannak ilyen tanítványaim, akikkel eléggé megmaradt ilyen szép idő után is a kapcsolat – nem is egy.

Volt olyan, amikor én telefonáltam, és akkor valamelyik tanítvány beszaladt... és akkor kiment. A saját gyerekemmel beszéltem, és tudták, hogy olyankor nem szabad zavarni. Az, hogy a házasságunkban nagyobb konfliktus nem volt ebből, Karesznek köszönhető, mert annyira elfogadta, hogy én ilyen vagyok és oda vagyok a pedagógiáért. Ez nagy szerencsém, mert lehet, hogy más otthagyt volna. Éveken keresztül, amikor elkezdték az éjjeli zenét, volt, hogy nem ágyaztunk meg, hanem itt ültünk a fotelben és alukáltunk és vártuk a gyerekeket. Ők akkor még nem autóval jártak, hanem Szentendréről HÉV-vel jöttek be, és fél négyre értek ide. Nem hiszem, hogy ezt sok férj eltűrte volna szóltanul – Karesz szegény eltűrte. És akkor még esett

az eső, és én kinéztem az ablakon, és csöpögött a lányok hajából a víz, annyira esett, és ott énekeltek. Szóval ők is meghozták a maguk áldozatát.

Egyébként minden gyerekemnek volt egy osztály-kedvence. Ágnesnek inkább az első osztályomból Domokos Katival meg Verával volt jó kapcsolata, velük nagyon megértették egymást. Andrisnak nem is tudom már, hogy ki volt. De azért általában volt egy kis féltékenység a saját gyerekeimben az osztályok irányában. Főleg, amikor családlátogatások voltak, mert akkor általában fél tizenegyre értem haza. De ismerték a tanítványokat, úgyhogy belementek ebbe az életbe. Azt nem mondom, hogy különösebben büszkék voltak az anyjukra. Andrist vittem a tavaszi túrákra – kinevették, hogy fogta a kezemet. Úgy mentünk túrázni, hogy fogtuk egymás kezét.

Én orvos szerettem volna lenni, oda felvételiztem, de aztán eldöntöttem magamban, hogy tudom, miért nem sikerült. Nem lettem volna olyan jó orvos, mert nagyon megrendítenek a betegségek, főleg a gyerekbetegségek. De ezek között az élő fiatal gyerekek között eltölteni az embernek az életét, az nagyon szép pálya volt, úgyhogy biztos, hogy én csak pedagógus lennék azzal együtt, hogy semmire sem viszi az ember anyagilag. De azért szerényebben meg lehetett élni. Nincs kocsink, de ez nem is izgat, illetve most, hogy ilyen járásproblémáim voltak, néha eszembe jutott... de nem jelentős. De azért, amivel egyedül nem voltam megelégedve az egész pedagógiában, az a pedagógus fizetés. Azért az, hogy egy társadalom ennyire ne becsülje a pedagógusokat, az nem szép dolog.

Azért azt hiszem, jó, hogy pedagógus pályára kerültem, mert annyi szépet kaptam én a gyerekektől. Csak az a baj, hogy kezd elhalványodni. Most egy kicsit felráztál engem, a múlt emlékeit felhozta ez a találkozás. Szerettem pedagógus lenni, de csak így, hogy a gyerekekkel lenni. Lehet, hogy ha maradtam volna tovább, megkeseredve jöttem volna el a pályáról, de nekem az, ami ott az iskolában történt, az nagyon szép volt.

A vallás... Nagy-nagy szerencsém volt, hogy Feri ezt nem feszegette, nem használta fel. Múltkor beszélgettünk arról, hogy tudott-e erről Feri. Tényleg hivatalosan ezt soha nem kérdezte meg.

Előtte a Bolyaiban Bíró Sándor volt az igazgató. Bíró Sándor református lelkész volt előtte, Amerikában végzett és 44-ben – ezt ő maga mesélte – jött haza

Amerikából, amikor zsúfolásig európai menekültekkel volt tele a hajó a tengeren. Ő jött haza egy üres hajón, és mindenki integetett neki, hogy menjen vissza.

Megverték az oroszok is, megverték a németek is, tényleg minden rendszer ütött rajta. Ő volt az igazgató a Bolyaiban Benczédy után. /.../ Nézd, az volt a helyzet, hogy Benczédy hirtelen vitték el a minisztériumba, és nyilván ő ajánlotta. Benczédy is járt szemináriumba, de katolikusba. Ezt én nem tudom, de biztos, hogy Benczédy jelölte őt ki. /.../ Ő elmesélte, hogy sárospataki diák volt, sárospataki ösztöndíjas, mert az édesapja korán meghalt, és az édesanyja egyedül nevelt két gyereket. Az egyház taníttatta Sándort. Egyházi befolyásra került ki Amerikába nyelvet tanulni, tehát nem a teológiát végezte ő Amerikában, azt Magyarországon tanulta.

Még tábori lelkész is volt a világháborúban, kint járt Oroszországban is. Én senkitől ilyen élményt nem hallottam, mint amit ő elmondott nekem, ahogy ott állt egyedül abban a nagy hózivatarban és ahogy hazakerült... Szétszakadt valahogy az egységük, és csodálatos volt, hogy hazatalált épségben. Előtte a német katonák valamiért megverték, utána az oroszok... Szóval nehéz sorsokat kell az embereknek átélni. /.../

Érdekes volt. Amikor Feri a Bolyaiban lett igazgatóhelyettes, akkor neki volt osztálya. És engem Bíró Sándor behívott, amikor kiderült, hogy Ferit a Berzsenyibe akarják igazgatónak, és azt mondta, hogy azt az osztályt én kapom meg, mert Ferinek az a kívánsága. Én meg nem akartam azt az osztályt elvállalni, meg is szenvedtem velük, akkor volt egy-két konfliktus. De hát akkor Sándor elkezdett zsarolni, hogy ha nem vállalom, akkor szakközepet ad, azt meg nem akartam. Nem csak azért nem akartam vállalni, mert a szakközép akkor induló és sok nehézséggel küszködő osztály volt akkor a Bolyaiban, hanem mert nem is volt ott tárgyam, csak első-másodikban, és az nem igazán jó, ha az ember nem tudja végigkísérni a gyereket érettségiig.

HGy: Azt hallottam a Bolyairól, hogy tanárok ezekben az években úgy kerültek oda, hogy máshol nem nagyon kaptak állást. /.../

BT: Igen. Bada Gyuszi, aki a Madáchból került oda, Berhidai is, ő is elég zűrös múltú volt, Simonffy...

Amikor én a Berzsényibe átkerültem, akkor én egy szakközepes osztályt hagytam ott. Két évig én voltam az osztályfőnökük. Nagy Endréhez (na, vele nem voltam jóban) bement a küldöttség, hogy ne engedjen el engem. Ő volt az utolsó igazgató. Bíró akkor már elment. Egy idő után neki már annyi konfliktusa volt a tanácsi emberekkel, hogy elment, és akkor került oda Nagy Endre, és az akkor már vegyes iskola volt. Volt még két gimnáziumi osztály meg már elindult a szakközép. Nagy Endre nem volt kíváncsi az emberekre, viszont én már akkor ott nem akartam maradni. Amikor Feri szólt nekem, én rögtön igent mondtam.

A gyerekek valahonnan meghallották, hogy én el akarok menni, és rohantak küldöttségbe. Nekem nem volt már tárgyam harmadikban, biológiát kellett volna tanítani, és a gyerekek azt mondták: az se baj, ha fel tetszik a könyvből olvasni. Azért félelmetes volt.

Biztos vagyok benne, hogy a lelkem sokat segített abban, hogy ilyen voltam. Elég érzékeny voltam az emberi szenvedésekre. Amikor Prímáéknál voltam, és ott láttam azt a szegény özvegyasszonyt a két fiával, és utána elvesztette Gábort... Én beteg voltam tényleg. Hát sose gondoltam, hogy majd én is eltemetem a fiamat...

Azt hiszem, nem szakadhat el az ember önmagától, amikor emberekkel kapcsolatba kerül. Ha már a problémát meglátja, akkor megvan az az indíttatása, hogy próbál segíteni, emberséges lenni. De ez teljesen belső dolog szerintem. /.../

Feri nem tudott a kerületi vezetőkkel szót érteni, mert ő konok volt. Nem volt a kerületi vezetőkkel kapcsolata, mint ahogy azokban az időkben ez egymás között megvolt. Voltak olyan iskolák, akik sokkal magasabb fizetést tudtak adni a tanároknak. Volt egy statisztika, hogy az országban vagy Budapesten (ezt most már nem tudom) utolsóelőtti helyen állt a Berzsényi a fizetési listán az eredményei ellenére. /.../ Igen. Nem tudott bókolni Feri, erre képtelen volt. Mert azért a tapasztalat az volt, hogy aki bólogatósabb volt bent a kerületben, az vitte... Ennek élénk példája volt a Kilián igazgatónöje, az mindent ki tudott harcolni az oktatási osztályon. A Berzsényit azért ette akkor a penész, mert a Kilián sehol se volt akkor még tanulmányi eredményben, egyetemi bekerülési eredményben, és mégis... Azért Ferinek is fáj, a tantestületnek is fáj ez. /.../

Sok egyéniség volt a Berzsényiben, és abban az időben nem szerették az egyéniséget. Nem tudom, most hogy van, de akkor nem nagyon szerették. /.../